

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בשלח, תשע"ה
מספר 1105בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

השירה בעולמה של יהדות

אלישי בן-יצחק

מכל ענייני הפרשה המובאים בה, זכתה פרשת "בשלח" להיקרא על שם שירת הים, ובקהילות ישראל היא נקראת שבת "שבת שירה". ברשימה זו ננסה לעמוד זעיר פה זעיר שם על מקומה של השירה כפי שעולה ממקורות היהדות.¹

מקורה של השירה עוד בימיה הראשונים של האנושות, בשעה שהמקרא מתאר לנו את יובל כ"אָבִי פֶלֶ-תֶּפֶשׁ כְּנֹר וְעֹנֵב" (בר' ד: כא). ומבאר הרד"ק על האתר: "הוא הראשון בחכמת הניגון". על טיבה של המוסיקה עומד אבן עזרא: "כנור ועוגב מיני כלי נגינות, והיא חכמה גדולה (בר' ד: כא); "וחכמת הנגינות מפוארת, כי היא יוצאה מהערכים" (בר' ד: כא, שיטה אחרת). ואולם שירה המופנית לקב"ה מופיעה לראשונה בפרשתינו, כמו שמשמיענו המדרש על שירת הים (שמות רבה (וילנא), בשלח, פרשה כג):

מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם ועד שעמדו ישראל על הים, לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה אלא ישראל. ברא אדם הראשון, ולא אמר שירה. הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים, ולא אמר שירה. וכן יצחק מן המאכלת, ולא אמר שירה. וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם, ולא אמר שירה. כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם, מיד אמרו שירה לפני הקדוש ברוך הוא, שנא': "אֶז יִשְׁרַמְשָׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל".

המתבונן לאורך הדורות מוצא שיש לשירה מקום של כבוד, החל מעיסוקם של ענקי המקרא, דוגמת משה ודוד ושלמה בשירה. תופעה זו נמשכת גם בקרב גדולי ישראל, שלצד עיסוקם בהלכה ובהגות עסקו גם בשירה, כגון: ר' יהודה הלוי,² ר' שלמה אבן גבירול, אבן עזרא,³ שמואל דוד לוצאטו, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הרב קרליבך ואחרים. ולו זו בלבד. אלא השירה יש לה מקום חשוב בעבודת בית המקדש, בתפילה⁴ ובפיוט.

* עו"ד אלישי בן-יצחק, מוסמך למשפטים מן האוניברסיטה העברית, בעליו של משרד עו"ד, מרצה מן החוג במרכז האקדמי "שערי משפט".

¹ הדיון בסוגיית המוסיקה והשירה נרחב. ראו למשל: איתן אביצור, מרינה ריצרב ואדוין סרוסי, **לבוש ותוך: המוסיקה בחוויית היהדות**, תשע"ב; דב שוורץ, **כינור נשמתי: המוסיקה בהגות היהודית**, תשע"ג; דן פגיס, **השיר דבור על אופניו: מחקרים ומסות בשירה העברית של ימי הביניים**, תשנ"ג; חיים שירמן, **תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית**, בעריכת ע' פליישר, תשנ"ט; חיים שירמן, **תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית וכדרום צרפת**, תשנ"ז; אנדרה היידו, **המוסיקה בישראל**, בתוך ד' קאסוטו (עורך), **אומנות ויהדות**, תשמ"ט, עמ' 291-300.

² אפרים חזן, **תורת השיר בפיוט הספרדי לאור שירת הקודש של ר' יהודה הלוי**, תשמ"ו; דב שוורץ, **ספר הכוזרי** ופרשניו על המוסיקה, **מחניים** 10 (תשנ"ה), עמ' 154-163.

³ ישראל לוי, **אברהם אבן עזרא חייו ושירתו**, תשט"ו.

⁴ למקומה של השירה בתפילה, ראו ר' יוסף אלבו, **ספר העיקרים**, מאמר ד, פרק כג.

ביטויים הרבה בשבח השירה שמקורה במקום עליון קדוש וטהור פזורים בדברי חז"ל. כך למשל נאמר בתלמוד שכל האומר שירה בעולם הזה, זוכה ואומרה לעולם הבא.⁵ וחז"ל אומרים שדויד המלך היה יושב ולומד תורה עד חצות הלילה, ומחצות ואילך היה עסוק בשירות ותשבחות. אין שכינה שורה אלא מתוך דבר שמחה של מצווה, שנאמר "וַעֲתָהּ קָחֵרְלִי מִנְגִן וְהָיָה פְּנֵי הַמִּנְגֵן וַתְּהִי עֲלָיו יְדֵהָ" (שבת ל ע"ב). כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר: "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים" (מגילה לב ע"א). במסכת ערכין אנו מוצאים התייחסות לשירה בבית המקדש, ודורש שם רב מתנה (ערכין יא ע"א): "תחת אשר לא עבדת אתה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב (דב' כח: מז) - איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר: זה שירה".

ונאמר במקום אחר במדרש (איכה רבה וילנא, פרשה ג): "אמר רב חלבו: בכל יום ויום בורא הקדוש ברוך הוא כת של מלאכים חדשים, ואומרין שירה חדשה והולכין להם". ונשאלת השאלה: מדוע צריך ריבוננו של עולם את השירה? ומה טיבה? על השאלות הללו, עונה הזוהר הקדוש (זוהר, שמות, פרשת שמות, יח ע"ב):

תנא. כשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, עלה בחפץ לפניו וברא את השמים בימינו והארץ בשמאלו. ועלה בחפץ לפניו לנהוג היום והלילה, וברא המלאכים הממונים בחסדו ביום (נ"א: לומר שירה ביום זמן החסד), וברא המלאכים הממונים לומר שירה בלילה [...]. אלו מקשיבים שירת היום ואלו מקשיבים שירת הלילה. שירתם של ישראל: קדוש [...]. ותנא. אלו האומרים שירה בלילה, אלו הם שרים על כל בעלי שיר. וכשפותחין החיים שירה, מוסיפין העליונים כח לדעת ולהכיר ולהשיג מה שלא השיגו שמים וארץ, מוסיפין כח בהאי שירה.

השירה בסגולתה ובעצמתה מוסיפה כוח לעליונים. ודוק. השירה שמכוון לה הזוהר היא שירה רוחנית, שירה המבקשת להוסיף קדושה ויש בכוחה לחתור תחת כיסא הכבוד ולהשפיע, כשכוחה של השירה אינו מתמצה בהשפעה רק על העליונים, ויש בה כדי להשפיע על האומר אותה. וזה לשון הזוהר בעניין זה (שם):

אמר רבי נחמיה: אשרי הזוכה לדעת באותו שיר. דתניא: הזוכה באותו שיר ידע בענייני התורה והחכמה, ויאזין ויחקור, ויוסיף כח וגבורה במה שהיה ובמה שעתידי להיות. ובזה זכה שלמה לדעת. דתני רבי שמעון: דוד ע"ה ידע בזה, ותקן שירים ותושבחות הרבה, ורמז בהם העתידות לבוא, והוסיף כח וגבורה ברוח הקודש, ידע בענייני התורה והחכמה, ואזן וחקר, והוסיף כח וגבורה בלשון הקודש. ושלמה זכה יותר באותו השיר, וידע החכמה, ואזן וחקר ותקן משלים הרבה, ועשה ספר מאותו השיר ממש [...]. כלומר: קניתי לי לדעת שיר מאותן השירים העליונים ואשר תחתם. והיינו דכתיב: "שיר השירים". כלומר: שיר של אותם שרים של מעלה, שיר שכולל כל ענייני התורה והחכמה וכח וגבורה במה שהיה ועתידי להיות, שיר שהשרים של מעלה משוררים.⁶

ר' ישראל משקלוב, מתלמידי הגר"א (המאה השמונה-עשרה) בהקדמתו לחיבורו "פאת השולחן", מעיד על רבו הגאון מווילנא שאמר בעת שסיים את פירושו לשיר השירים. וזה לשונו:

וצוה לסגור חדרו. והחלונות סוגרו ביום. והדליקו נרות הרבה. וכאשר סיים פרושו, נשא עיניו למרום בדביקות עצומה, בברכה והודאה לשמו הגדול יתברך שמו, שזיכהו להשגת אור כל התורה בפנימיותה וחוצותיה. כה אמר: כל החוכמות נצרכים לתורתנו הקדושה וכוללים בה, וידעם כולם לתכליתם והזכירם: חכמת האלגברה, המשולשים וההנדסה, וחוכמת מוסיקה, ושיבחה הרבה. הוא היה אומר אז כי רוב טעמי תורה וסודות שירי הלויים, וסודות תיקוני הזהר, אי אפשר לידע בלעדו - בלי חכמת המוזיקה אי אפשר ללמוד סודות התורה - ועל ידה יכולים בנ"א למות, בכלות נפשם בנעימותיה, ויכולים להחיות מתים בסודותיה הגנוזים בתורה. הוא אמר כמה ניגונים וכמה מידות הביא משרע"ה מהר סיני - המקור של הניגונים הוא גם כן מהר סיני - והשאר מורכבים. וביאר איכות כל החוכמות, ואמר שהשיגם לתכליתם - כי הוא חשב שהכל הכרחי להבנת התורה.

דברים אלו על השירה וסגולותיה אנו שומעים לא מחסיד או אדמו"ר אלא מגדול המתנגדים לתנועת החסידות,⁷ הגר"א, כמו שמעיד תלמידו, הקובע כי "בלי חוכמת המוסיקה אי אפשר ללמוד סודות התורה".

⁵ סנהדרין צא ע"ב. וראו סנהדרין צא ע"ב מבאר: "בספר רב ייבי קצת פרטים (תהילים מ"ב) כתוב - כל התפילות תחינות ובקשות אשר האדם אומר ומתפלל אין להם כל שייכות עם העולם הבא, כי שם הכל רוחני. מלבד שירות והודאות, שיש להם שייכות עם עולם הבא, לכן 'זוכה ואומרה לעולם הבא'.

⁶ משה אידל, הקבלה והמוסיקה, בתוך ד' קאסוטו (עורך), אומנות ויהדות, תשמ"ט, עמ' 275-289.

⁷ מאיר שמעון גשורי, הניגון והריקוד בחסידות, תשט"ו.

בחסידות יש מי שמבחינים בין "העלאה" לבין "המשכה". השיר הוא בחינת העלאה, מפני שהוא ביטוי לתשוקה. סגולתו של השיר, שהיא משחררת את האדם ממגבלות השגתו, מן הדיכוי של המילים.⁸ יתרונה של המוסיקה, שבכוחה לחבר את הרחוקים, להשפיע על מצבו הנפשי של האדם. וגדולתה, שאין האדם צריך להבין במוסיקה כדי ליהנות הימנה, כדי שתשפיע על האדם ותעצב את הלוח רוחו. עתה ניתן להבין יותר כיצד השירה היכולה לתת כוח לעליונים היא השירה העומדת ביסוד העולם, היא זו שביכולתה להסיר את כל המסכים, היא זו היכולה לרומם את האדם ולהפיל את כל החומות, כמו שדורש ר' נחמן מברסלב: "דמעות - פותחות שערים. זימרה - מפילה חומות". ומובא משמו של האדמו"ר רבי ישראל טויב ממודז'יץ: "אומרים שהיכל הנגינה קרוב להיכל התשובה. ואני אומר שהוא היכל התשובה עצמו".

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה

⁸ ראו הרב שמעון גרשון רוזנברג, שירה ועבודת ה', בתוך נהלך ברגש: מבחר מאמרים, זוהר מאיר (עורך), תש"ע, עמ' 240-231.